

ייצוגיות ושותפות

מאת: עאדל מנאע

במסגרת פרויקט השסע-היהודי-ערבי קיים המכון הישראלי לדמוקרטיה סדרה בת 17 מפגשים בין אישים יהודים וערבים מהאקדמיה ומהפוליטיקה. המפגשים השישי, השביעי והשמיני של הפרויקט הוקדשו לנושא השותפות והייצוג של ערביי ישראל.

נייר עמדה זה שימש כבסיס לדיון בנושא.

רקע

בניגוד להבטחה של הכרזת העצמאות, מאז 1948 הערבים אזרחי מדינת ישראל לא זכו לנציגות מתאימה בכל מוסדותיה. מצב זה נמשך יותר מחצי יובל וטומן בחובו זרע פורענות והעמקת השסע היהודי-ערבי עד כדי נתק, ניכור ואלימות אתנית ולאומית. הגורם העיקרי לאפליה הנמשכת של אזרחיה הערבים של ישראל טמון בעצם הגדרתה, מדינתו של העם היהודי, ובהתאמה במטרותיה, שהן קודם כול מטרות יהודיות וציוניות. שני גורמים סייעו עד כה בעיכוב של שינוי מדיניות זו למען שוויון זכויות והזדמנויות:

1. **חולשות פנימיות של האוכלוסייה הערבית בישראל** הגבילו את יכולתה להיאבק למען מימוש זכויותיה לשוויון אזרחי מלא.
2. **הסכסוך הערבי-ישראלי, ובמרכזו הסכסוך הפלסטיני-ישראלי**, מיקד את תשומת הלב והאנרגיות של יהודים וערבים רבים. יתרה מזאת, הסכסוך היה תירוץ לרוב האפליות ויצר אשליה של 'זמניות' המצב הקיים.

מאז שנות השבעים מתחוללים שינויים בשני גורמים אלו, ובשלהם שאלת הייצוגיות והשותפות אקוטית. הערבים בישראל הם היום כחמישית (20%) מתושבי המדינה (כולל תושבי מזרח ירושלים), ואחד מכל שישה אזרחים ישראלים הוא ערבי (17%). הגידול הכמותי והשינויים האיכותיים הופכים את מיליון האזרחים הערבים בישראל לכוח פוליטי וחברתי משמעותי. זוהי קהילה גדולה וחזקה, ודחיקתה לניכור מתמשך ולייאוש מהאפשרות להשיג שוויון אזרחי מלא בדרכים חוקיות תוביל לתוצאות הרות אסון.

גם במישור הסכסוך היהודי-ערבי מתחוללים שינויים חשובים מאז שנות השבעים. הסכמי השלום עם מצרים וירדן ותהליך השלום עם הפלסטינים יוצרים מצב חדש, והשלכותיו ניכרות כבר עכשיו במישור היחסים בין יהודים לערבים. מחד, בישראל אי-אפשר להשתמש בתירוצים ביטחוניים להמשך הפליית האזרחים הערבים בישראל. ומאידך 'שעון הזמניות והסבלנות' אוזל, ובני הדור החדש של האזרחים הערבים אינם מוכנים לדחות בלי סוף את מימוש זכותם לשוויון, לייצוגיות ולשותפות. פתרון הסכסוך, ובייחוד השאלה הלאומית הפלסטינית, יעמיד את שאלת הזכויות האזרחיות של המיעוט הפלסטיני בישראל במוקד. אי לכך חשוב מאוד להתקדם בפתרון הבעיות המזינות את השסע היהודי-ערבי הפנימי בעת הצעידה לתהליך השלום עם העולם הערבי בכלל ועם הפלסטינים בפרט.

ברור לכול שהמקור של חמישים שנות הזנחה של ענייני האזרחים הערבים בישראל הוא פוליטי אידאולוגי. האידאולוגיה הציונית שהנחתה את כל ממשלות ישראל מאז הקמת המדינה ועד ימינו אלו תורגמה למדיניות אפליה ממוסדת כלפי האוכלוסייה הערבית. חלק מהאפליות מעוגנות בחוקים ותקנות, אולם רובן מקורן בתפיסה הרווחת בממסד ובמרבית הציבור היהודי שהמדינה ומוסדותיה צריכים לדאוג לענייני היהודים ולא לענייני כלל האזרחים. תפיסה זו דחקה את הערבים בישראל לשוליים במשך זמן רב. ביטוי חשוב להיותם בשוליים הוא אי-ייצוגם וחוסר שיתופם בצורה הולמת במוסדות וברשויות המופקדים על קבלת החלטות וביצוען.

הצעות לשינויים

להלן הצעות אחדות לשינויים משמעותיים בתחום זה של ייצוגיות ושותפות הולמת. הצעות אלו הן חלק ממדיניות כוללת חדשה שיעדה הוא שוויון זכויות והזדמנויות וסגירת פערים שהם תוצאה של הפליית האזרחים הערבים מאז קום המדינה.

1. במשך חמישים שנה נחשבו נציגי הציבור הערבי ומפלגותיו שותפים לא לגיטימיים בקואליציות ממשלתיות. עמדה זו של המפלגות הציוניות דחקה את רגלי האזרחים הערבים אל מחוץ למרכז הכוחות הפוליטי המשמעותי ביותר במדינה. מציאות זו הפכה גם את המשחק הפוליטי הדמוקרטי להרבה פחות משמעותי לאוכלוסייה הערבית. יתרה מזאת, לשלילת הלגיטימיות של ישיבת נציגי הציבור הערבי בכל ממשלה או קואליציה הייתה השלכה ישירה על מידת שיתופם וייצוגם בשאר מוסדות המדינה ורשויותיה. כדי שמצב זה ישתנה בצורה מהותית **המפלגות הגדולות ומנהיגיהן צריכים לשנות את גישתם הבסיסית בשאלת הייצוגיות והשותפות של המפלגות הערביות בממשלה.**
2. במשרדי הממשלה (וגם במשכן נשיא המדינה) כמעט שאין ייצוג לאזרחים הערבים, במיוחד בפקידות הגבוהה, האחראית על תכנון וביצוע המדיניות. במצב כזה גם כוונות טובות של שר זה או אחר עלולות להיתקל בביורוקרטיה שאין לצאת ממנה בנושא שוויון זכויות לאזרחים הערבים. אי לכך חשוב לשנות מצב זה מהיסוד **ולשלב פקידים ערבים בכירים בכל משרדי הממשלה.** פקידים אלו יהיו אחראים על אגפים ותחומי עשייה, ולא יהיו 'ועצים' או אחראים לנושא המגזר הערבי בלבד.
3. מדיניות דומה של ייצוגיות ושותפות יש ליישם גם במוסדות ממלכתיים אחרים, כמו רשויות הפיתוח, התכנון והבנייה, הדואר ועוד. כן הדברים אמורים בעניין חברות גדולות וחברות תשתית, כמו חשמל, מים וכבישים. עובדים ערבים חייבים להשתלב בעשייה בתחומים אלו, ולא זו בלבד, אלא נדרשות גם **ייצוגיות ושותפות בהנהלות ובגופים המתכננים כדי שהאינטרסים של האוכלוסייה הערבית יזכו לביטוי גם בעתיד.**
4. יש לתכנן ולבצע מדיניות של שילוב ערבים במקומות עבודה במעמד גבוה, כמנהלים בחברות ממשלתיות ולא ממשלתיות. באוניברסיטות נדרש שינוי דחוף כדי להגדיל את ייצוג הערבים ואת שיתופם בסגל האקדמי ובסגל המנהלי. אותו עיקרון יחול גם על מערכות חיים חשובות אחרות, כגון מערכת המשפט, התרבות, התקשורת ועוד. בצורה זו,

יש לקוות, יחלחל העיקרון למגזרי תעסוקה נרחבים **ותשתנה חלוקת העבודה האתנית הקיימת בישראל.**

5. תכנון וביצוע של שינוי המדיניות בתחומים שהוזכרו לעיל ובתחומים אחרים דומים ייעשה מתוך **שותפות של נציגות ערבית הולמת.** נציגות זו חיונית מבחינה עניינית להצלחת המדיניות החדשה. כמו כן יש לה משמעות וחשיבות סמלית בעיני הציבור הערבי, אשר ברובו אינו רוחש אמון לגופים ממשלתיים וממלכתיים כתוצאה מניסיון העבר.
6. המדיניות החדשה תלווה בפעילות הסברה חינוכית מתאימה בציבור הערבי והיהודי. כמו כן, כדי לעודד את השינוי גם בגופים לא ממשלתיים יוענקו **תקציבי סיוע מיוחדים לחברות ולגופים המיישמים את מדיניות השותפות והשוויון.** עם זאת ייקבעו סנקציות המעוגנות בחוק נגד גופים וחברות הנוהגים אפליה בייצוגיות ובתעסוקה נגד האזרחים הערבים.